

ЗБІРНИК

«НАУКОВИЙ ВІСНИК НДІ ПРОБЛЕМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ» 2023-1

ISSN 2786-7900

<https://doi.org/10.61417/2786-7900.2023.1.2>

МЕХАНІЗМ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ВОДНИМ РЕСУРСАМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Берднік Інна,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри правоохоронної діяльності

та загальноправових дисциплін

Національного університету «Чернігівська політехніка»,

м. Київ, Україна

УДК 343.347

У даній статті досліджуються особливості шкоди, заподіюваної водним ресурсам, її механізму, а також його значення для забезпечення кримінально-правової охорони водних ресурсів у певному обсязі та межах.

Автором визначено, що шкода, яка спричиняється внаслідок вчинення злочинного посягання на водні ресурси, умовно можна поділити на наступні складові: екологічна шкода (така, що спричиняється водній екологічній системі); шкода людині (шкода життю та здоров'ю людей); економічна шкода (шкода, що спричиняється у процесі господарського використання водних об'єктів). Залежно від визначення таких основних видів шкоди визначається обсяг забезпечення кримінально-правової охорони водних ресурсів. Зокрема, обґрунтовується, що визначення такого обсягу та меж кримінально-

правової охорони залежить передусім від впливу на зазначені вище «компоненти» водних ресурсів, що пов'язані передусім із заподіянням шкоди правам, свободам та інтересам учасників водокористування, а також існуючим соціальним зв'язкам між цими учасниками, а саме: а) ураження у відповідному обсязі прав, свобод та правоохоронних інтересів учасників водокористування (у тому числі прав, свобод та інтересів осіб, що уповноважені забезпечувати відповідний порядок водокористування); б) певний розрив соціальних зв'язків між учасниками водокористування.

Автор доходить висновку, що дослідження механізму заподіяння шкоди водним ресурсам як об'єкту кримінально-правової охорони залежить від визнання соціальними цінностями: прав, свобод та охоронюваних інтересів осіб, що задіяні у процесі використання водних ресурсів, виконання контрольних функцій за їх обігом; потерпілих осіб, які зазнають матеріальної шкоди внаслідок посягання на водні ресурси; соціальних зв'язків між учасниками процесу використання водних ресурсів, реалізації їх прав, свобод та інтересів, що набувають форму правовідносин.

Ключові слова: водні ресурси, навколишнє природне середовище, водний об'єкт, об'єкт злочину, суспільно небезпечні наслідки.

В данной статье исследуются особенности вреда, причиняемого водным ресурсам, его механизма, а также его значение для обеспечения уголовно-правовой охраны водных ресурсов в определенном объеме и пределах.

Автором определено, что вред, который причиняется в результате совершения преступного посягательства на водные ресурсы, условно можно разделить на следующие составляющие: экологический вред (такой, который причиняется водной экологической системе); вред человеку (вред жизни и здоровью людей); экономический вред (вред, который причиняется в процессе хозяйственного использования водных объектов). В зависимости от определения таких основных видов вреда определяется объем обеспечения уголовно-правовой охраны водных ресурсов. В частности,

обосновывается, что определение такого объема и границ уголовно-правовой охраны зависит прежде всего от влияния на указанные выше "компоненты" водных ресурсов, связанные прежде всего с причинением вреда правам, свободам и интересам участников водопользования, а также существующим социальным связям между этими участниками, а именно: а) поражение в соответствующем объеме прав, свобод и правоохранительных интересов участников водопользования (в том числе прав, свобод и интересов лиц, уполномоченных обеспечивать соответствующий порядок водопользования);

Автор приходит к выводу, что исследование механизма причинения вреда водным ресурсам как объекта уголовно-правовой охраны зависит от признания социальными ценностями: прав, свобод и охраняемых интересов лиц, задействованных в процессе использования водных ресурсов, выполнения контрольных функций за их оборотом; потерпевших лиц, которые испытывают материальный ущерб в результате посягательства на водные ресурсы; социальных связей между участниками процесса использования водных ресурсов, реализации их прав, свобод и интересов, приобретающих форму правоотношений.

Ключевые слова: водные ресурсы, окружающая природная среда, водный объект, объект преступления, общественно опасные последствия.

MECHANISM OF CAUSING DAMAGE TO WATER RESOURCES: CRIMINAL-LEGAL ASPECT

Berdnik Inna,
Doctor of Law, prof,
Professor of the Department of Law
Enforcement and general legal disciplines
Chernihiv National University of Technology

The article analyzes the mechanism of water resource damage and its specific features.

According to the author, water resource damage is subdivided into three elements: environmental, human, and economic. Environmental damage is caused to the aquatic ecological system, harm to people is harmful to people's lives and health, and economic damage is caused in the process of economic use of water resources.

The scope and limits of water resources criminal protection depend on the impact of the above-mentioned components. Such as the rights, freedoms, and law-protected interests in the field of water use; victims (participants of water use); legal relations concerning the rights, privileges, and interests of the water-using participants in the form of social links existing them.

The author concludes that studying the water resources damage mechanism depends on recognizing social values. It includes the rights, freedoms, and protected interests of injured persons who suffer material damage as a result of encroachment on water resources; social ties between participants in the process of using water resources, and realization of their rights, freedoms, and interests, in the form of legal relations.

Keywords: water resources, natural environment, water object, object of crime, socially dangerous consequences.

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 13 Конституції України водні ресурси визнаються одним із об'єктів права власності Українського народу. Держава забезпечує захист усіх суб'єктів права власності на такі об'єкти. Одним із “засобів” забезпечення такого захисту є відповідні норми Кримінального кодексу України (далі – КК). Ці норми КК виконують передбачене у ч. 1 ст. 1 КК завдання правового забезпечення охорони водних ресурсів як складового об'єкта довкілля. Серед природних ресурсів вода займає особливе місце. Вона є найважливішим компонентом навколишнього природного середовища. Саме життя і виживання людини значною мірою залежить від наявності та стану водних ресурсів. Забезпечення населення, галузей національної економіки доброякісною водою є одним з пріоритетних завдань соціально-економічної політики держави. Вода виконує важливі екологічну, культурно-оздоровчу, економічну

функції. Актуальність цього аспекту нашого дослідження також обумовлена зростаючим негативним впливом людини на навколишнє природне середовище взагалі та на водні ресурси зокрема. Виснаження і забруднення природного середовища вражають своїми масштабами. Перелік можливих форм використання людиною водних об'єктів є численним і різноманітним. Не менш різноманітними є як джерела, так і механізм заподіяння їм шкоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості механізму дослідження шкоди докільню були предметом дослідження Андрушка П.П., Берзіна П.С., Дудорова О.О., Фесенка Є.В., Шульги А.М. та інших вчених. Проте, питанням дослідження механізму заподіяння шкоди водним ресурсам в літературі достатньої уваги не приділялося.

Метою даного дослідження є дослідження механізму заподіяння шкоди водним ресурсам та його основних структурних елементів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. В Україні відсутні наукові праці, спеціально присвячені дослідженню механізму заподіяння шкоди об'єкту злочину, зокрема й водним ресурсам.

Виклад основного матеріалу. У кримінально-правовому вченні про об'єкт злочину важливе місце займає механізм заподіяння шкоди, оскільки завдяки визначенню характеру та ступеню негативного впливу суспільно небезпечного діяння на об'єкт кримінально-правової охорони, вирішується питання про визнання протиправного діяння злочинним, а також застосування заходів кримінально-правового впливу до особи, яка його вчинила. Але, незважаючи на складність з'ясування механізму заподіяння шкоди об'єкту злочину та його важливість для кримінального права, законодавства і судової практики, це питання лишається недостатньо вивченим [1, с. 345].

Не викликає сумніву, що результатом впливу, у тому числі й протиправного, є

шкода, яка спричиняється водним ресурсам. Зокрема, це питання є актуальним у контексті дослідження водних ресурсів як видового об'єкту злочину. Досліджуючи питання механізму спричинення такої шкоди, на наш погляд, насамперед слід визначитись, яку концепцію необхідно покласти в основу поняття об'єкт злочину та його характеристик. Ми виходимо із концепції «об'єкт – цінності». Адже цінне - це те, що має для людей позитивне значення. Саме тому найважливіші індивідуальні та соціальні цінності бере під захист кримінальний закон. Один з прибічників цієї концепції Є. В. Фесенко доходить висновку, що об'єкт злочину можна визначити як цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду. Цінності, на його думку, - це різноманітні об'єкти матеріального світу, зокрема й сама людина, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому. Тому вони охороняються нормами різних галузей права, а найважливіші з них бере під захист кримінальне законодавство [2, с. 51].

Отже, *механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину* - це вплив певного виду суспільно небезпечного діяння на соціальні цінності (потерпілого; його права, свободи та інтереси; соціальні зв'язки між членами суспільства з приводу реалізації ними належних їм прав, свобод та інтересів), внаслідок чого в об'єкті в цілому настають шкідливі зміни.

Чинниками, які обумовлюють *функціонування механізму заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони*, є: 1) об'єкт злочину як єдина цілісна система взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою соціальних цінностей; 2) властивістю цієї системи є те, що істотне пошкодження однієї чи кількох її складових, що призводить до завдання шкоди об'єкту злочину в цілому; 3) суспільно небезпечне діяння за своїм характером та інтенсивністю здатне здійснити такий вплив на складову об'єкта злочину, який призведе до його виключення із системи (шляхом вилучення чи знищення) або суттєвого пошкодження [3, с. 129].

Наукова теорія щодо визнання соціальних цінностей, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, об'єктом злочину виходить із розуміння об'єкта як єдиної цілісної системи, що містить певні складові: 1) суб'єкти (носії, учасники) відносин; 2) предмет (об'єкт), з приводу якого вони існують; 3) соціальний зв'язок (зміст відносин, суспільно значуща діяльність). З огляду на з'ясування цих складових встановлюється механізм заподіяння злочином шкоди суспільним відносинам (соціальним цінностям, відповідно до концепції «об'єкт злочину - соціальні цінності»), що є об'єктом злочину, оскільки посягання на будь-який з цих елементів тягне за собою руйнування (розрив) усього суспільного відношення [4, с. 45].

Суб'єктами відносин, що виникають у соціумі, можуть бути такі їх носії, як фізичні особи та юридичні особи, інші об'єднання людей, а також держава. При цьому учасники таких відносин виконують певні соціальні функції, мають інтереси, наділяються взаємними правами та обов'язками.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [5].

Основний закон нашої держави наділяє органи державної влади та органи місцевого самоврядування повноваженням від імені Українського народу здійснювати права власності на природні ресурси в межах території України, її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони. *Предметами* є блага і цінності матеріального або нематеріального характеру, з приводу яких існують суспільні відносини (життя, здоров'я людини, особиста свобода, статеві свободи і недоторканність, суспільна діяльність, природні об'єкти, майно тощо). Змістом відносин є *соціальний зв'язок*, тобто зв'язок між суб'єктами, їх взаємодія з приводу предмета (благ і цінностей матеріального або нематеріального характеру).

При цьому зазначені компоненти слід розглядати лише в органічній єдності та їх взаємодії; без наявності та нормального існування кожного з них неможливе існування системи загалом. При вчиненні злочинного посягання на об'єкт злочину *знищується або суттєво пошкоджується один із його елементів* - суб'єкт, предмет або соціальний зв'язок. Однак, враховуючи системні властивості об'єкта як елемента складу злочину, у такий спосіб шкода завдається нормальному існуванню системи в цілому.

У теорії кримінального права існують різні підходи до питання визначення механізму злочинного посягання. При цьому визначається, що соціальні цінності, на які безпосередньо спрямоване суспільно небезпечне діяння шляхом знищення або суттєвого пошкодження якого завдається шкода об'єкту злочину визнаються *предметом злочинного впливу*.

У цьому контексті П. П. Андрушко зазначає, що з погляду теорії «об'єкт злочину - соціальні цінності» об'єктом злочинного впливу мають визнаватися конкретні види соціальних цінностей чи їх структурні елементи, на які безпосередньо впливає (посягає) винний» [6, с. 7].

Є. В. Фесенко, критикуючи розуміння об'єкта як правових благ, вважає такий підхід неправильним, тому що блага можуть бути лише частиною тієї сукупності компонентів, які утворюють об'єкт злочинного посягання. За цих підстав вчений не визнає правильною і позицію Г. П. Новосолова, слабким місцем якої є намагання знайти якусь одну домінуючу ознаку [2, с. 48]. Щоб уникнути певних протиріч та недоліків Є. В. Фесенко зазначає, що на будь-якому рівні об'єкт має такі класи (категорії) ознак: потерпілі, їхні інтереси та права, соціальні зв'язки, матеріальні блага [2, с. 83].

Шкоду, що спричиняється внаслідок вчинення злочинного посягання на водні ресурси, умовно можна поділити на наступні складові:

- екологічна шкода (шкода, що завдається водній екологічній системі);
- шкода людині (шкода життю та здоров'ю людей);

- економічна шкода (шкода, що спричиняється у процесі господарського використання водних об'єктів).

Такий умовний розподіл злочинних наслідків в результаті посягання на водні ресурси витікає з результатів аналізу диспозицій ст.ст. 236; 237; 238; 239; 239¹; 239²; 240; 242; 243; ч.1 ст. 244 КК, тобто злочинів з матеріальним складом.

Екологічна шкода являє собою ті негативні біологічні зміни, що відбуваються у водних ресурсах, в першу чергу в результаті антропогенного фактору. При цьому необхідно зауважити, що втручання людей до того чи іншого компонента довкілля, в тому числі й до водних ресурсів, може й не визнаватись саме злочинним посяганням. Поряд з тим, з'ясування питання щодо наявності у діянні складу кримінального правопорушення, зокрема щодо водних ресурсів, має здійснюватись у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку з урахуванням як законодавчо закріплених норм КК України, так і фактичних обставин кримінального провадження.

Необхідно наголосити, що природний якісний стан такого компонента довкілля, як водні ресурси, є однією з головних умов безпечного існування не лише людства, а й різноманітних екологічних систем. У зв'язку з цим будь-яка антропогенна діяльність, що пов'язана із взаємодією людини з водними ресурсами, повинна передбачати науково-обґрунтовані заходи щодо забезпечення охорони, використання, відтворення водних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на водні ресурси та їх збереження.

Порушення природного якісного стану водних ресурсів як компонента довкілля набуває кримінально-правового значення тільки за умови, коли злочинне посягання спричинило непоправне порушення екологічних зв'язків певного водного об'єкту (об'єктів) або створило загрозу існуванню будь-яким екосистемам або живим чи неживим елементам такого об'єкту. Прикладом може слугувати можливість масового захворювання риб, водних тварин чи рослин, забруднення моря тощо. Зі спричинення шкоди водним ресурсам, як компонентам довкілля, витікає і спричинення шкоди

довкіллю взагалі. Такий результат злочинного посягання об'єднує будь-які негативні зміни, що мають суспільно небезпечний характер в природному середовищі, наслідки порушення існуючих зв'язків у природі. Отже, ці наслідки є безпосередніми, їх також можливо вважати найближчими, первинними і обов'язковими.

Важливим питанням для кваліфікації посягань на водні ресурси має обчислення шкоди, спричиненої водним ресурсам злочинним посяганням, оскільки такий результат протиправної поведінки суб'єкта злочину потребує певного обчислення. Внаслідок встановлення розміру екологічної шкоди з'являється можливість визначити рівень матеріальних витрат на відновлення первинного стану водного об'єкту та запобігання виникненню інших небезпечних наслідків. Не дивлячись на певне окреслення цієї проблеми в юридичній літературі, вона залишається практично не дослідженою, оскільки, на наш погляд, механізм її вирішення має не стільки правовий, скільки математико-прикладний (з урахуванням результатів проведених у цьому напрямку досліджень інших точних наук) характер.

Щодо похідних наслідків, то в більшості статей КК, якими встановлено кримінальну відповідальність за посягання на водні ресурси, до неї віднесено реальну шкоду життю, здоров'ю людей або довкіллю чи можливість її настання. В юридичній літературі шкода, яка завдається людині, розглядається іноді як різновид біологічної шкоди. Поняття «шкода життю чи здоров'ю» включає будь-які види фізичної шкоди, що спричиняється потерпілому внаслідок злочинного посягання на водні ресурси, а також смерть хоча б однієї особи.

Щодо часу виявлення наслідків, то небезпека їх настання проявляється саме з моменту завершення злочинної дії. У більшості злочинів, що розглядаються, цим моментом вважається час порушення положень спеціальних правил. Отже, загроза трансформується в реальні наслідки з моменту їх фактичного настання. При цьому треба враховувати характер їх опису в кримінально-правовій нормі, а також особливості самої фактичної шкоди [7, с. 124].

Викладене вкотре підтверджує обґрунтованість висновку про те, що механізм заподіяння шкоди об'єкту являє собою вплив суспільно небезпечного діяння на один із його елементів (суб'єкт, предмет або соціальний зв'язок), що призводить до його знищення або суттєвого пошкодження.

Визнання водних ресурсів об'єктом кримінально-правової охорони потребує з'ясування низки наступних його «аспектів»: а) економічного змісту; б) зв'язку з державою; в) розуміння водних ресурсів у кримінальному праві та інших юридичних науках; г) визначення учасників відносин, які виникають та існують у процесі використання та охорони водних ресурсів.

Економічний зміст водних ресурсів слід пов'язувати насамперед з: його визнанням самостійним «елементом» економічної системи держави, який відображається у його функціональному, інституційному та відтворюючому аспектах; структурою водних ресурсів (їх загальними і спеціальними ознаками); діяльністю учасників (суб'єктів) використання водних ресурсів, яка забезпечує їх економічні інтереси; основними і спеціальними функціями водних ресурсів.

Від економічного змісту водних ресурсів прямо залежить визначення таких «компонентів» об'єкта кримінально-правової охорони як: а) права, свободи та правоохоронювані інтереси суб'єктів використання водних ресурсів; б) соціальні зв'язки між такими учасниками з приводу реалізації належних їм прав, свобод та інтересів, що набувають форми правовідносин (у разі їх врегулювання нормами права) [6, с. 10]. За певних умов лише окремі із ушкоджених вчиненим діянням «компонентів» такого об'єкта враховуються у змісті об'єкта злочину як елемента складу злочину.

Насамперед потрібно відзначити, що основним «показником» функціонування водних ресурсів у державі виступає їх здатність у задоволенні потреб населення та суб'єктів господарювання у доброякісній воді. Забезпечує таку «привабливість» саме держава. Наприклад, Національною академією аграрних наук України розроблено Водну стратегію України на період до 2025 року, метою якої є законодавче закріплення

загальнонаціональних пріоритетів у сфері раціонального використання водних ресурсів України.

Звідси обов'язкове значення держави у регулюванні обігу водних ресурсів – держава може і зобов'язана правовими способами впливати на порядок їх використання та охорони. Зазначена теза також засновується на положеннях Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до ст. 5 якого «Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси» [8].

Потрібно наголосити також на тому, що в галузях юридичної науки наголошується на тому, що визначених у законодавстві «компонентів» водних ресурсів для їх правової охорони явно недостатньо. Зокрема, водні ресурси - це сформовані під впливом природних чинників підземні, поверхневі, внутрішні морські води та територіальне море, які мають межі, об'єм, визначений водний режим, внесені до державного водного кадастру, а також природні багатства, які перебувають у взаємозв'язку з водними об'єктами (водні біологічні ресурси, земельні ділянки, що перебувають під водними об'єктами, природні ресурси континентального шельфу, надра, тощо).

Як бачимо, для забезпечення належної кримінально-правової охорони водних ресурсів потрібно чітко визначитись із питанням: які саме “компоненти” слід включати до змісту об'єкта кримінально-правової охорони – ті, що визначені ВК. При цьому необхідно підкреслити, що у ч.1 ст.1 КК законодавець, формулюючи завдання КК, визначив об'єкти кримінально-правової охорони, одним з яких є довкілля. Враховуючи, що довкілля - це природне навколишнє середовище, сукупність усіх живих і неживих об'єктів, що зустрічаються у певному регіоні без впливу людини, а водні ресурси є його

компонентом, слід дійти висновку про те, що водні ресурси є складовою (компонентом) такого об'єкта кримінально-правової охорони як довкілля.

Відтак, з позиції соціальних цінностей, які мають братися під кримінально-правову охорону, «потенційно» можуть зазнати істотної шкоди та стати об'єктом злочину, слід вважати: 1) права, свободи та правоохоронювані інтереси фізичних та юридичних осіб, що задіяні у процесі використання водних ресурсів, виконання контрольних функцій за їх обігом; 2) потерпілі (фізичні особи, яким було спричинено фізичну чи матеріальну шкоду внаслідок злочинного посягання на водні ресурси); 3) соціальні зв'язки між учасниками взаємодії з приводу обігу водних ресурсів, реалізації їх прав, свобод та інтересів, що набувають форму правовідносин.

З точки зору механізму кримінально-правової охорони з'ясування змісту цих учасників потрібно для визнання їх «суб'єктами», здатними вчинити суспільно небезпечні діяння, а також потерпілими, які зазнають впливу таких діянь.

Залежно від загального змісту правовідносин, які виникають та існують у процесі водокористування, а також виконуваних учасниками цього процесу функцій можна виділити наступні різновиди таких учасників (з точки зору їх значення для визначення суб'єктів названих діянь та потерпілих від них):

- 1) фізичні особи які здійснюють загальне користування водними ресурсами
- 2) фізичні та юридичні особи, що здійснюють спеціальне користування водними ресурсами;
- 3) особи, уповноважені приймати рішення з питань охорони довкілля, природокористування та забезпечення екологічної безпеки, діяльність яких пов'язана із здійсненням функцій контролю за дотриманням її вимог.

Крім цього, існують окремі різновиди осіб, які певним чином впливають на функціонування фондового ринку, але як його учасники зазначеним Законом не визначені. Ними можна вважати, зокрема: окремі органи державної влади, які наділені повноваженнями «впливати» на фондовий ринок і забезпечити досягнення мети його

функціонування («забезпечення відкритості та ефективності функціонування фондового ринку»), виконуючи регулятивну та/або охоронювану функції (Президент України, КМУ, ВРУ).

Отже, таке співвідношення дозволяє сформулювати наступні *висновки*, важливі з точки зору значення для кримінально-правової охорони:

1) посяганнями на водні ресурси слід вважати такі посягання, що здійснюються учасниками взаємодії у процесі функціонування водних ресурсів та завдають шкоди правам, свободам та інтересам таких учасників;

2) лише за умови, що діяльність, здійснювана водокористувачами у сфері спеціального водокористування, відповідає ознакам підприємництва, передбаченим у ст. 42 ГК, вчинені ними посягання можна вважати такими, що пов'язані з підприємницькою діяльністю (спрямовані на неї); за цієї самої умови посягання, що завдають шкоди правам, свободам та інтересам учасників правовідносин, можна вважати пов'язаними з підприємницькою діяльністю (спрямованими на неї).

Здійснення впливу на «компоненти» водних ресурсів залежить від: а) прав, свобод, правоохоронюваних інтересів суб'єктів (учасників) користування водними ресурсами, які зазнають такого впливу; б) прав, свобод, правоохоронюваних інтересів та повноважень інших осіб, які уповноважені приймати рішення з питань охорони довкілля, природокористування та забезпечення екологічної безпеки; в) соціальних зв'язків між зазначеними особами, що мають форму правовідносин та здійснюються з приводу прав, свобод та інтересів згаданих осіб. З огляду на це негативні зміни можна пов'язувати з ураженням прав, свобод та правоохоронюваних інтересів зазначених вище осіб, а також з «розривом» соціальних зв'язків між такими особами.

Показником «ураження» *прав, свобод та правоохоронюваних інтересів* учасників обігу водних ресурсів є утворення в їх змісті так званих негативних змін. Для ілюстрації їх (змін) утворення спочатку охарактеризуємо поняття прав, свобод та правоохоронюваних інтересів зазначених осіб, які «взаємодіють» з водними ресурсами.

Зміст такої «взаємодії» визначається залежно від наведених вище різновидів діяльності учасників відносин у процесі їх обігу, а саме:

1) права, свободи та інтереси осіб, які здійснюють загальне користування водними ресурсами;

2) права, свободи та інтереси осіб, що здійснюють спеціальне користування водними ресурсами;

3) права, свободи та інтереси, що забезпечують діяльність зазначених вище осіб у процесі водокористування та які уповноважені приймати рішення з питань охорони довкілля, природокористування та забезпечення екологічної безпеки, діяльність яких пов'язана із здійсненням функцій контролю за дотриманням її вимог.

Зазначені види діяльності слід вважати обов'язковими «компонентами» кримінально-правової охорони водних ресурсів та механізму заподіяння їм шкоди. Ці «компоненти» певним чином взаємодіють з названими правами, свободами та правоохоронюваними інтересами, до яких відносяться наступні.

Право являє собою суб'єктивне право потерпілого, закріплене тим чи тим нормативним актом, який надає потерпілому відповідного правового статусу, повноваження діяти певним чином або не вчинювати певних дій, мати певні блага тощо [2, с. 64; 6, с. 127; 9, с. 106-157]. Терміни «права» і «свободи» мають спільні змістовні характеристики, передусім з огляду на наявність певних соціальних можливостей (людських можливостей) [10, с. 93-94]. Отже, **свобода** – це можливість і здатність людини робити вибір згідно зі своїми, ніким не нав'язаними, переконаннями та думками, обумовлювати власні вчинки та поведінку світоглядними уявленнями, сформованими за своїм бажанням [11, с. 82; 9, с. 116].

Права і свободи людини поділяються на природні та позитивні (набуті). Природними правами і свободами людина наділяється від самого народження незалежно від раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими

ознаками. Ними можуть бути такі цінності людини, як її життя, здоров'я, свобода, честь і гідність, які на підставі ч. 2 ст. 21 Конституції України вважаються невідчужуваними і непорушними. Тому, виступаючи гарантом цих прав і свобод, держава визнає ними права людини на вільний розвиток своєї особистості, на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканість тощо. Позитивні права і свободи людина набуває як член суспільства або громадянин держави [6, с. 139; 9, с. 116-117].

У процесі користування водним ресурсами права і свободи учасників цього процесу залежать від їх конкретного різновиду та особливостей виконуваних ними функцій, що пов'язуються з набуттям такими учасниками економічних зв'язків (вступу у правовідносини) з приводу набуття, користування та переходу прав на фінансові інструменти.

Учасники механізму функціонування водних ресурсів поділяються на наступні основні різновиди: особи, які здійснюють загальне користування водними ресурсами; особи, які здійснюють спеціальне користування водними ресурсами; особи, уповноважені приймати рішення з питань охорони довкілля, природокористування та забезпечення екологічної безпеки, діяльність яких пов'язана із здійсненням функцій контролю за дотриманням її вимог. «Носіями» прав і свобод таких учасників можуть бути фізичні, юридичні особи, а також держава.

«Ураження» прав і свобод цих учасників здійснюється шляхом створення таких обставин, які унеможливають виконання (перешкоджають виконувати) властивих їм функцій у процесі водокористування, задовольняти основні потреби учасників відносин функціонування водних ресурсів, їх інтереси (про це див. нижче).

Висновки. Отже, узагальнено зазначені інтереси водокористувачів можна пов'язати з:

а) отриманням доходу від відповідної діяльності, яка визнається підприємницькою (її окремим видом);

б) цілями так званого «некомерційного характеру» (зокрема, у разі здійснення загального водокористування).

«Ураження» зазначених інтересів здійснюється шляхом унеможливлення (виникнення таких фактичних обставин, що унеможлиблюють) досягнення цілей діяльності водокористувачів, зацікавленості у досягненні таких цілей та задоволенні основних потреб учасників правовідносин.

Соціальні зв'язки – це дії і взаємодії, взаємозв'язки (взаємовідносини) учасників суспільних відносин, а також те, що соціальні зв'язки у вузькому розумінні цього слова є елементом суспільних відносин. Причому правовий стан суб'єкта соціальних зв'язків – це наявний у нього відповідно до законодавства обсяг (комплекс) прав та обов'язків, які кореспондують із наявністю в інших суб'єктів соціальних зв'язків обов'язків не порушувати прав такого суб'єкта та вимагати від нього виконувати покладені на нього обов'язки. Взаємодія ж суб'єктів соціальних зв'язків – це фактичне вчинення (невчинення) ними певних дій із реалізації наданих їм прав чи виконання покладених на них обов'язків.

Будь-які соціальні зв'язки мають відповідати правам і свободам та інтересам людини, суспільства чи, відповідно, держави. Якщо ж учасником певних відносин (суспільних відносин) виступає держава (в особі її відповідних інституцій), то це не означає, що відповідні соціальні зв'язки виникають й існують (розвиваються) не між людьми. Держава виступає в них лише як своєрідна форма, що визначає становище учасників цих відносин, як виразник їх інтересів. Самі ж суспільні відносини завжди виражають певні зв'язки між людьми у процесі їх матеріального та духовного життя.

Наявність соціальних зв'язків у процесі водокористування зумовлюється його дефініцією, до змісту якої відносяться: а) сукупність його учасників та б) наявність між ними зв'язків, що набувають форми «правовідносин», які реалізуються у процесі водокористування; в) специфічного «предмета» цих правовідносин – водних ресурсів.

Література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., перероб., та допов. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.
2. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони: монографія. Київ: Атіка, 2004. 280 с.
3. Берднік І.В. Особливості механізму заподіяння шкоди водним ресурсам та їх кримінально-правової охорони. *Правові новели*. 2018. № 6. С. 128-133.
4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.
5. Конституція України від 29.06.1996 р. 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.02.2023).
6. Андрушко П.П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. №12. С.3-10.
7. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 207 с.
8. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
9. Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія. Київ: Дакор, 2009. 736 с.
10. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК

України): монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 573 с.

11. Строган А. Політичні права особи в сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів. *Підприємництво, господарство і права*. 2008. № 10. С. 82-86.